

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 8, Sayı: 1, 2024, ss. 18-27/ Volume: 8, Issue: 1, 2024, pp. 18-27

Journal homepage: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/apjir>

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

MUHAMMED EL-MÜTEVELLÎ EŞ-ŞA'RÂVÎ'NİN ETKİLENDİĞİ BAZI ÂLİMLER

Abdurrahman YAPAR

Dr., Dicle Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı, Diyarbakır
PhD. Dicle University, Department of Basic Islamic Sciences Tafsir, Diyarbakır/Turkey

abdurrahmanyapar73@gmail.com

orcid.org/0000-0002-6352-5619

ror.org/0257dtg16

Öz

Ezher ve Mısır'ın yetiştirmiş olduğu çağımızın önemli âlimlerinden olan Muhammed el-Mütevellî eş-Şa'râvî, ülkesi ve ülkesinin dışında çeşitli eğitim ve idarî görevler almakla beraber her zaman dinî hizmet ve irşadı bütün görevlerinin üstünde tutmuştur. Mushaf tertibine göre Kur'an'ın konu ve hedef bütünlüğüne riayet ederek sözlü bir şekilde tefsir yapması, bu durumun bir sonucudur. Bu bağlamda, Kur'an'ın, Allah'ın kelâmı ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğinin kanıtı ve mu'cizesi olduğunu temellendirmeye çalışmıştır. Çağındaki insanın idrakine ilâhî mesajı daha kolay bir şekilde sunabilmek adına, akla ve mantığa ağırlık vermekle, güncel konu ve kavramları, bilimsel verileri iyi seviyede kullanmakla beraber nakli, akla kurban etmemiştir. Bu çerçevede tefsir yaparken sünnette, sahabe ve tabiîn kavline yer vermenin yanında, İslam âlimlerinin görüşlerine de başvurmuştur. Genelde isim zikretmeden "kimi âlim, bazı âlimler, âlimler" gibi ifadeleri kullanarak âlimlerin görüşlerine yer vermiştir. Ancak görüşlerine yer verdiği veya kendilerinden etkilendiği kimi âlimlerin de zaman zaman isimlerini zikrederek görüşlerini aktarmıştır. Bunların başında Ca'fer es-Sâdık, Âmr b. Ubeyd, Zemaşerî, Fahreddin Râzî, Muhammed Abdüh ve Seyyid Kutub gibi âlimler gelmektedir. Bu çalışmada Şa'râvî'nin mezkûr âlimlerden etkilenme durum ve şekli ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Şa'râvî, Mısır, Ezher, Alim.

SOME SCHOLARS HAVING AN EFFECT ON MUHAMMAD MUTEWALLI AL-SHA'RAWI

Abstract

Muhammad Mutewalli al-Sha'rawi, one of the important scholars of our age, and who was educated and raised in Al-Azhar of Egypt, has always held religious services and guidance activities above all his duties although he has undertaken various educational and administrative duties in and outside his homeland. It is the result of this situation that he interprets the Quran verbally according to the order of the Mushaf complying with the integrity of subject and purpose. Within this context, he tried to prove that the Quran is the word of Allah, and a proof and miracle of Muhammad's (pbuh) prophethood. In order to present the divine message more easily to the understanding of people of his age, he focused on reason and logic, and used current topics, concepts and scientific data at a good level, but did not sacrifice narration to reason. While making tafsir in this context, he

Geliş Tarihi: 13.03.2024

Doi: doi.org/10.52115/apjir.1452048

Kabul Tarihi: 13.04.2024

consulted the opinions of Islamic scholars besides giving place to the Sunnah, the narrations of companions and tabi'in. He generally included the opinions of scholars by using expressions such as "some scholars, scholars" without mentioning their names. However, he occasionally mentioned the names of some of the scholars whose views he gave place or whom he was influenced by, and thus he referred to their views. Among these, come Ja'fer al-Sâdik, Âmr b. Ubayd, Zamakhsari, Fakhr al-din al-Râzî, Muhammad Abduh and Sayyid Qutb first. In this study, it will be investigated how much and how the aforementioned scholars influenced Sha'râwî.

Keywords: Tafsir, Sha'rawi, Egypt, al-Azhar, Scholar.

Atf / Cite as: Yapar, Abdurrahman. "Muhammed el-Mütevellî eş-Şa'râvî'nin Etkilendiği Belli Başlı Bazı Âlimler". *Apjir* 8/1 (Nisan 2024), 18-27.

Giriş

Şa'râvî, 15 Nisan 1911'de Mısır'ın Dekahliye ili Mitgamır şehrine bağlı Dekadûs köyünde doğmuştur.¹ Erken yaşta Kur'ân eğitimini alarak hafız olan Şa'râvî,² Ezher Üniversitesi Külliyyetu'l-Lugâti'l-Arabiyye (Arap Dil ve Edebiyat Fakültesine)'den mezun olduktan sonra³ Mısır'ın çeşitli kentlerinde yıllarca öğretmenlik yapmıştır.⁴ Daha sonra Ezher'de Hoca olarak göreve başlayan müfessirimiz, çeşitli kademelerde eğitim ve idarî görevlerde bulunmuştur. Bir dönem iki yıla yakın Mısır'ın Evkâf Bakanı olarak da görev yapan Şa'râvî,⁵ her platformda dinî hizmet ve irşada ağırlık vermiş ve bu bağlamda şifahi olarak yapmış olduğu Tefsiru's-Şa'râvî isimli tefsiriyle öne çıkmıştır. Tefsirinde sade ve ikna edici bir dil ve üslûb kullanan Şa'râvî, bu manada insanları etkilemeyi başarmıştır.⁶ Bunun

- ¹ Said Ebu'l-Ayneyn, *eş-Şa'râvî ellezî la ne'rifuhu* (Kahire, 1995), 16; Mukaddim Muhammed, *Menhecu's-Şa'râvî fi tefsiri'l-Kur'ân* (Cezayir: Camia'tu Vahran Kısmu Hadarati'l-İslamiyye, 2013), 16; Tuğrul Tezcan, *Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî'nin 'nin Hayatı ve Tefsir Anlayışı* (Ankara: AÜ SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001), 10; Muhammed Hişam Burhânî, "eş-Şa'râvî (Muhammed Mütevellî)", *el-Mevsû'atu'l-arabiyye (Encyclopedi)* (Dınişk, 1981), 11/710; Hüseyin Mustafa Hamad, *Şa'râvî Tefsirinde Kadın* (Bingöl: Bingöl Üniversitesi, Basılmamış Yüksek L. Tezi, 2017), 16; Coşkun Zeki, "Şeyh Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî'nin Hayatı, Ölüm ve Eseri Üzerine Bir Değerlendirme", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (2018), 80; Mansûr Kâfi, "eş-Şeyh Muhammed el-Mütevellî eş-Şa'râvî ve menhecühü fi't-tefsir", *Mecelletü Küliyyeti'l-ulûmi'l-İslamî (Sirat)* 12 (2006), 113; Hilal Görgün, "Şa'râvî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2010), 38/350.; Hamdi Yalçın, *Kur'ân ve Bilim Işığında Allah'ın Varlığının Temellendirilmesi-Şa'râvî Örneği* (Ankara: Fecir Yayınları, 2023), 11-15.
- ² Said Ebu'l-Ayneyn, *eş-Şa'râvî ellezî la ne'rifuhu*, 14; Muhammed, *Menhecu's-Şa'râvî fi tefsiri'l-Kur'ân*, 17; Tezcan, *Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî'nin 'nin Hayatı ve Tefsir Anlayışı*, 11; Muhammed Baz, *Muhâkemâtu's-Şa'râvî* (Mısır: Medbuli Sağır, 1997), 24; Kâfi, "eş-Şeyh Muhammed el-Mütevellî eş-Şa'râvî ve menhecühü fi't-tefsir", 113; Zeki, "Şeyh Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî'nin Hayatı, Ölüm ve Eseri Üzerine Bir Değerlendirme", 80.; Yalçın, *Kur'ân ve Bilim Işığında Allah'ın Varlığının Temellendirilmesi-Şa'râvî Örneği*, 11-15.
- ³ Muhammed, *Menhecu's-Şa'râvî fi tefsiri'l-Kur'ân*, 24; Görgün, "Şa'râvî", 38/350; Zeki, "Şeyh Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî'nin Hayatı, Ölüm ve Eseri Üzerine Bir Değerlendirme", 80; Hamad, *Şa'râvî Tefsirinde Kadın*, 2.
- ⁴ Said Ebu'l-Ayneyn, *eş-Şa'râvî ellezî la ne'rifuhu*, 84; el-İ'd Âllavî, *et-Tefkîrû'l-lügâvî i'nde eş-Şeyh Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî* (Cezayir: Camia'tu Muhammed Hâyder Biskre, Doktora Tezi, 2015), 9; Said Ebu'l-Ayneyn, *Ene min sülâleti ehli'l-Beyti* (yrz., trz.), 169; Muhammed, *Menhecu's-Şa'râvî fi tefsiri'l-Kur'ân*, 24; Görgün, "Şa'râvî", 38/350.
- ⁵ Muhammed, *Menhecu's-Şa'râvî fi tefsiri'l-Kur'ân*, 24; Kâfi, "eş-Şeyh Muhammed el-Mütevellî eş-Şa'râvî ve menhecühü fi't-tefsir", 113-114.
- ⁶ Şa'râvî, *Tefsiru's-Şa'râvî*, 1/9, 2/931, 3/1824, 4/2028...; Said Ebu'l-Ayneyn, *Ene min sülâleti ehli'l-Beyti*, 27; Saydem, *Menhecu's-Şa'râvî fi't-Tefsir*, 67; Baz, *Muhakematu's-Şa'râvî*, 207; Tezcan, *Muhammed Mütevellî eş-*

en güçlü kanıtlarından birisi 17 Haziran 1998'de Kahire'de 87 yaşında iken vefat ettiğinde cenaze merasimine bir milyondan fazla kişinin katılmış olmasıdır.⁷ Biz bu çalışmada Şa'râvî'nin anılan eserinde etkisinde kaldığı ve kendilerine atıfta bulunduğu belli başlı bazı alimleri zikrederek değerlendireceğiz. Bu bağlamdaki araştırmamız, tespit edebildiğimiz kadarıyla müfessirin en çok yararlandığı ve kaynak olarak gösterdiği alimlerle sınırlı olacaktır.

1. Şa'râvî'nin Etkilendiği veya Atıfta Bulunduğu Belli Başlı Bazı Âlimler

Şa'râvî'nin ilim ve düşünce ufkunu şekillendiren birçok alim, hoca, müfessir, dava adamı ve mütefekkiri bulunmaktadır. Onun ilim ve fikir dünyasını inşa eden, başta Kur'ân hıfzına başladığı andan itibaren Ezher Üniversitesine gelene kadarki süreçteki hocaları ve Ezher'deki hocaları öncelikle gösterilebilir.⁸ Şa'râvî, bunların haricinde özellikle etkilendiği bazı alim ve dava adamlarını zikretmekte, bazen onların kimisinin görüşünü beğenerek aktarmaktadır. Şa'râvî'nin, geçmişte sohbetlerine katılıp ilim ve irfanından yararlandığı kişilerden birisi İhvan-ı Müsliminin kurucusu Hasan el-Benna'dır (öl. 1946). Ondan etkilendiğini söyleyen⁹ Şa'râvî'nin, onun hakkında "o, Allah davasında zirvede, siyeri bilmede önde,¹⁰ ikna kabiliyeti güçlü, özü sözü birdir."¹¹ şeklindeki sözleri, bu durumu pekiştirmektedir.

Şa'râvî, tefsir yaparken zaman zaman bazı alimlere atıfta bulunarak tefsirinde onların görüşlerine yer vermektedir. Bunların bir kısmından da etkilendiğini, onların yorum ve anlayışlarına hayran kaldığını belirten ifadeler kullanmaktadır. Bu bağlamda tefsirinde isimlerini anarak yararlandığı alimler, Ca'fer es-Sâdık (öl. 148/765), Basra'nın alim ve zahitlerinden bir zat olarak tanıttığı Âmr b. Ubeyd (ö. 144/761), Zemaşerî (öl. 538/1143), Fahreddin Râzî (öl. 606/1210), Muhammed Abduh (öl. 1905) ve Seyyid Kutub (öl. 1966) şeklinde sıralamak mümkündür. Şimdi müfessirimizin bu manada en çok etkilendiği ve görüşlerinden istifade ederek tefsirinde nispetten daha çok yer verdiği bu alimleri daha detaylı inceleyelim.

Bunların başında Şa'râvî'nin, "Kur'ân ilmini (fikhını) bilme konusunda insanların en iyisi, Kur'ân'daki ilâhî sırları istinbat etme (nastan hüküm çıkarma) konusunda da onların en

Şa'râvî'nin Hayatı ve Tefsir Anlayışı, 32; Hamad, Şa'râvî Tefsirinde Kadın, 6; Kâfi, "eş-Şeyh Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî ve menhecühü fi't-tefsir", 112; Muhammed, Menhecü's-Şa'râvî fi tefsiri'l-Kur'ân, 328.

⁷ Muhammed, Menhecü's-Şa'râvî fi tefsiri'l-Kur'ân, 42; Hamad, Şa'râvî Tefsirinde Kadın, 3; Kâfi, "eş-Şeyh Muhammed el-Mütevellî eş-Şa'râvî ve menhecühü fi't-tefsir", 119; Âllavî, et-Tefkirü'l-lügâvî i'nde eş-Şeyh Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, 10; Görgün, "Şa'râvî", 38/350.

⁸ Muhammed, Menhecü's-Şa'râvî fi tefsiri'l-Kur'ân, 25-26; Zeynep Demiryorgan, Şa'râvî Tefsirinde Belâgat İlmi ve Kur'ân'ın İcâzı (Bayburt: Bayburt Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 5; Saydem, Menhecü's-Şa'râvî fi't-tefsir, 45; Görgün, "Şa'râvî", 38/350.

⁹ Baz, Muhâkemâtu's-Şa'râvî, 86; Tezcan, Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî'nin 'nin Hayatı ve Tefsir Anlayışı, 15-18; Görgün, "Şa'râvî", 38/350.

¹⁰ Baz, Muhâkemâtu's-Şa'râvî, 86; Said Ebu'l-Ayneyn, eş-Şa'râvî ellezî la ne'rifuhu, 67.

¹¹ Said Ebu'l-Ayneyn, eş-Şa'râvî ellezî lâ na'rifuhu 67.

vermek suretiyle bunları sırasıyla verelim. Bunlar anne-babaya asi olmak,²⁰ adam öldürmek,²¹ masum ve hiçbir şeyden haberi olmayan mümine bir kadına zina iftirasında bulunmak,²² faiz yemek,²³ savaş gününde kaçmak,²⁴ yetimin malını yemek,²⁵ zinâ yapmak,²⁶ şahitliği gizlemek (كتمان الشهادة),²⁷ gamûs yeminini etmek (اليمين الغموس),²⁸ ganimet malında hıyanet etmek (الغلول),²⁹ içki içmek,³⁰ namazı terk etmek,³¹ verilen sözden caymak ve sılayı rahimi kesmek.³² Şa'râvî, bunları bu şekilde ortaya koyduktan

²⁰ وَبِرَأْ بَوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا “Beni anama saygılı kıldı. Beni azgın bir zorba kılmadı.” (Meryem 19/32); Anne-babaya asi olmanın büyük günahlardan sayılmasının illeti, âyette bunu yapanın “azgın bir zorba” olarak zikredilmesi gösterilmektedir. (Şa'râvî, Tefsiru'ş-Şa'râvî, 4/2157).

²¹ وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءُ لَهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا “Kim bir mü'mini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedi kalacağı cehennemdir.” (Nisâ 4/93).

²² إِفْهَتِي وَ (haklarında iffetli ve (haklarında muhakkak olan) mü'min kadınlara zina isnat edenler, gerçekten dünya ve ahirette lanetlenmişlerdir.” (Nûr 24/23).

²³ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ كَيْفَ يَمْسُ الْفَسَّادُ الْفَسَّادَ “Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar.” (Bakara 2/275).

²⁴ وَمَنْ يُؤْلَمْ يَوْمَئِذٍ دُبْرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّرًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ “Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilme, ya da diğer bir birliğe katılmak durumu hariç- böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varacağı yer de cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası!” (Enfâl 8/16).

²⁵ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلُونَ سَعِيرًا “Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurması ateş yemiştir ve zaten onlar çılgın bir ateşe (cehenneme) gireceklerdir.” (Nisâ 4/10).

²⁶ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ... (Rahmanın has kulları) zina etmeyen kimselerdir. Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar. Kıyamet günü onun azabı kat kat artırılır ve horlanmış olarak orada ebedi kalır.” (Furkan 25/68-69).

²⁷ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آتِمٌ قَلْبُهُ “Bir de şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir.” (Bakara 2/283).

²⁸ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ عَهْدَ اللَّهِ وَأَيْمَانَهُمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ يُنْفَخُ الْأَوْتَاقُ “Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur. Allah, kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için elem dolu bir azap vardır.” (Âl-i İmrân 3/77)

²⁹ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ “Kim hıyanet ederse, kıyamet günü, hıyanet ettiği şeyle birlikte gelir.” (Âl-i İmrân 3/161).

³⁰ إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ “(Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz.” (Mâide 5/90); İçkinin yasaklanma illeti, Yüce Allah'ın onu putperestlikle beraber anmasıdır. (Şa'râvî, Tefsiru'ş-Şa'râvî, 4/2158).

³¹ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمَصْلِينَ “Sizi Sekar'a (cehenneme) ne soktu? Onlar şöyle derler: “Biz namaz kılanlardan değildik.” (Müddessir 74/42-43).

³² الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَائِبُونَ “Onlar, Allah'a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozan, Allah'ın korunmasını emrettiği bağları (iman,

sonra, bütün bunların Kur'ân nassıyla büyük günahlar olduğunu ve her birisiyle beraber bir hikmetin olduğunu belirtmektedir. Sonra bunları “Efendimiz İbn Ubeyd’in bize sunduğunu,” zira onun bir âlimle konuşarak bunları ortaya koyduğunu sözlerine eklemektedir.³³ Bun göre Şa’râvî, Âmr b. Ubeyd’in söz konusu büyük günahların bu şekilde Kur'ân’dan âyetlerle gösterilmesine olan rolüne dikkat çekmektedir. Ayrıca ona “efendimiz-seyyidimiz” şeklinde söz etmesi de ona verdiği önemi göstermektedir.

Şa’râvî, yaptığı tefsirinin etkisini artırmak için Ca’fer es-Sâdık’ın büyük günahların Kur'ân’daki izdüşümünü gözler önüne seren tefsirinden bir kesit aktarmaktadır. Bu durum Şa’râvî’nin Ca’fer es-Sâdık’tan etkilendiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca müfessirimizin, Ca’fer es-Sâdık için kullanmış olduğu şu söz de onun bu konudaki yaklaşımını pekiştirmektedir: “Biz biliyoruz ki, Efendimiz Ca’fer es-Sâdık kendisine soru sorulma konusunda insanların en layık olanıdır. Zira o, Ehl-i Beytin alimidir. Çünkü o, Kur'ân hazinelerini araştırmış, ondan sırlar devşirmiş ve (manevî) feyiz içinde yaşamıştır.”³⁴ Ayrıca Âmr b. Ubeyd’in sorusuna karşılık Ca’fer es-Sâdık’ın hiç tereddüt göstermeden bunu ben yaparım demesi ve ardından Kur'ân’ın çeşitli yerlerinden âyetler getirerek bir bütünlük içerisinde cevaplar vermesi, onun cesaretine ve Kur'ân sırlarına olan vukûfiyetine delalet etmektedir.³⁵

Şa’râvî, Ca’fer es-Sâdık’ın âyetlerin inceliklerini ve birbirleriyle ilişkilerini ortaya koyan bir başka misalini vermektedir. Ca’fer es-Sâdık’ın Kur'ân âyetleri ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini bilme konusunda ince bir anlayış ve derin bir kavrayışa sahip olduğunu belirten müfessirimiz, onun dört duruma uygun olarak dört âyeti peşinden gelen âyetlerin iribatlarını beyan ettiği tefsir anlayışını aktarmaktadır. Şimdi bunları sırasıyla verelim.

Ca’fer es-Sâdık, “bir şeyden korkup da *حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ* “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!”³⁶ şeklindeki Allah’ın sözüne sığınmayana şaşırıyorum.” der. Ardından Yüce Allah’ın *فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةِ مَنْ اللَّهُ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمَسُّهُمْ سُوءٌ* “Bundan dolayı Allah'tan bir nimet ve lütufla kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler.”³⁷ buyurduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda Şa’râvî, Ca’fer es-Sâdık’ın gerekçeyi yine Kur'ân’dan getirdiğini söylemektedir. Ca’fer es-Sâdık, sözlerine şunları ekleyerek şöyle devam etmektedir:

akrabalık, beşerî ve ahlâkî bütün ilişkileri) koparan ve yeryüzünde bozgunculuk yapan kimselerdir. İşte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.” (Bakara 2/28).

³³ Şa’râvî, *Tefsiru’ş-Şa’râvî*, 4/2159; Şa’râvî, bir başka yerde şöyle demektedir: “Bunlar Efendimiz Ca’fer es-Sâdık’ın zikrettiği büyük günahlardır.” (*تلك هي الكبائر التي ذكرها سيدنا جعفر الصادق*) (Şa’râvî, *Tefsiru’ş-Şa’râvî*, 4/2177).

³⁴ *ونعرف سيدنا جعفر الصادق وهو أولى الناس بأن يُسأل؛ لأنه عالم أهل البيت، ولأنه قد بحث في كنوز القرآن، وأخرج منها الأسرار وعاش في رحاب الفيض،* (Şa’râvî, *Tefsiru’ş-Şa’râvî*, 4/2156).

³⁵ Şa’râvî, *Tefsiru’ş-Şa’râvî*, 4/2159.

³⁶ Âl-i İmrân 3/173.

³⁷ Âl-i İmrân 3/173.

قرأت okudum değil de سمعت الله Allah'tan işittim demesinin dikkat çekici olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre burada vurgulanmak istenen şey, insan Kur'ân okuduğu zaman konuşanın sanki Allah olduğuna dikkat etmesi gerektiğidir.⁴⁹

Şa'râvî, Ca'fer es-Sâdık'ın bazı idarecilerle olan ilişki ve duruşunu tefsirinin farklı yerlerinde değişik vesilelerle vermektedir. Bu bağlamda Şa'râvî'nin aktardığına göre dönemin halifelerinden biri, bir gün Ca'fer es-Sâdık'ı çağırarak ona niçin diğer insanlar gibi kendilerini ziyaret etmediğini sorar. Ca'fer es-Sâdık da ona cevaben şunları söyler: “Malım yok ki ondan dolayı senden korkayım, sende ahiretle ilgili bir şey yok ki ona ümitleneyim.”⁵⁰

Şa'râvî, tefsirinde zaman zaman kendisine şeyhimiz dediği Zemaşerî'ye de atıfta bulunmaktadır. Bu bağlamda ona atıfta bulunduğu ve görüşlerine başvurduğu konulardan birisi vücûd ve imkân delili meselesidir.⁵¹ Yine bazen dil, belâgat ve mantık konularında görüşlerine atıfta bulunarak tefsirinde kullanmaktadır.⁵²

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Şa'râvî, kendisine “el-mufessiru'l-celîl” dediği Fahreddin Râzî'nin üç konudaki yorumuna atıfta bulunmaktadır. Bunlar Râzî'nin imanın fitrî (fıtrat delili) oluşunu delillerle ispatlamaya çalışması yönündeki yaklaşımı,⁵³ insan vücudunu oluşturan unsurların neler olduğu konusundaki düşüncesi⁵⁴ ve Hurûf-ı Mukattaa'nın ince bir hesap ve hikmet taşıdığı noktasındaki görüşü⁵⁵ şeklinde sıralanabilir.

Şa'râvî'nin tefsirinde atıfta bulunduğu ve yer yer görüşlerine başvurduğu alimlerden birisi de Muhammed Abduh'tur. Şa'râvî Abduh'un bazı görüş ve tespitlerinin zekice ve akılcıca olduğunu ifade etmektedir. Bu konuda “insan aklının hayatın bütün taleplerini kavramakta sınırlı olduğu” konusundaki yaklaşımını zekice olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶ Yine Şa'râvî, Abduh'un Fransa'da iken bir oryantalistin ona Kur'ân hakkında sorduğu soruya verdiği cevap meselesini aktarmaktadır. Oryantalist ona “siz diyorsunuz ki Kur'ân, her şeyi içermektedir? Öyleyse bana bir çuval buğdaydan kaç ekmek çıkacağını Kur'ân'dan göster.” şeklinde bir soru sorar. Bunun üzerine Abduh, bir fırıncıyı çağırır ve ondan konuyla alakalı net bilgiler alır. Ancak oryantalistin ısrarla “Kur'ân'dan cevap almak istiyorum” demesi üzerine Abduh, فَاسْتَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ “Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun.”⁵⁷ âyeti getirir.⁵⁸

⁴⁹ Şa'râvî, *Tefsiru's-Şa'râvî*, 4/2160.

⁵⁰ Şa'râvî, *Tefsiru's-Şa'râvî*, 17/10753). ليس عندي من الدنيا ما أخافك عليه ، وليس عندك من الآخرة ما أرجوك له.

⁵¹ Şa'râvî, *Tefsiru's-Şa'râvî*, 9/5198.

⁵² Şa'râvî, *Tefsiru's-Şa'râvî*, 15/9582, 19/11590.

⁵³ Şa'râvî, *Tefsiru's-Şa'râvî*, 12/7453.

⁵⁴ Şa'râvî, *Tefsiru's-Şa'râvî*, 18/11167.

⁵⁵ Şa'râvî, *Tefsiru's-Şa'râvî*, 20/12561-12562.

⁵⁶ Şa'râvî, *Tefsiru's-Şa'râvî*, 11/6820.

⁵⁷ Enbiyâ 21/7.

Burada hemen şunu da ifade edelim ki Şa'râvî, zaman zaman Abduh'u kimi fikirlerinden dolayı sert bir şekilde eleştirmektedir. Örneğin Şa'râvî, Abduh'un Ebabil Kuşlarının Ebrehe ordusuna attığı taşların mahiyeti konusundaki yorumundan dolayı şiddetli bir şekilde tenkide tabi tutmaktadır.⁵⁹

Şa'râvî'nin tefsirinde kendisine atıfta bulunduğu ve zaman zaman görüşlerini aktardığı alimlerden birisi de Seyyid Kutub'tur. Seyyid Kutub için "şehit" diyen Şa'râvî, onun dede yetimlerinin mirastan pay almaya daha evla oldukları konusundaki yorumu için "güzel bir mülahazada bulunmuştur" sözleriyle değerlendirmiştir.⁶⁰ Müfessirimiz, ayrıca Seyyid Kutub'un bazı âyetler arasındaki münâsebet tespitleri hususundaki görüşlerini beğenerek aktarmakta ve değerlendirmektedir.⁶¹

Sonuç

Şa'râvî, tefsirinde atıfta bulunduğu veya görüşlerine yer verdiği âlimleri genel olarak isim belirtmeden "âlimler, bazı âlimler" gibi ifadelerle belirtmektedir. Ancak görüşlerine başvurduğu veya kendilerinden etkilendiği bazı şahsiyet, âlim ve müfessirlerin isimlerini zaman zaman zikretmektedir. Onun görüşlerine başvurduğu âlimlerin isimlerini anması, savunduğu düşünceyi pekiştirmesine katkı sağladığı gibi çalışmasına da renk ve zenginlik katmaktadır.

Çalışmamızda Şa'râvî'nin isim belirterek kendilerinden etkilendiği veya görüşlerine başvurduğu şahsiyet, âlim ve müfessirler, Ca'fer es-Sâdık, Âmr b. Ubeyd, Zemahşerî, Fahreddin Râzî, Muhammed Abduh ve Seyyid Kutub'tur. Şa'râvî, bunlar içerisinde daha çok Ca'fer es-Sâdık'ın görüşlerine müracaat ettiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda Âmr b. Ubeyd'in büyük günahların Kur'ân'dan tespit etme konusundaki talebi üzerine Ca'fer es-Sâdık'ın saydığı her büyük günah için ilgili bir âyeti getirerek ilişkilendirmesi ve insanın başına gelebilecek dört durum için getirmiş olduğu âyeti sonrasındaki âyetin bağlamıyla irtibatlandırması meselesi öne çıkmaktadır. Şa'râvî, Ca'fer es-Sâdık'ın farklı yerlerdeki âyetleri bir bütünlük içerisinde bir araya getirme, art arda gelen âyetleri birbirleriyle olan münâsebetlerine dikkat çekerek sonuç almaya çalışması noktasındaki yaklaşımını beğenerek aktarmakta ve ondan övgüyle bahsetmektedir. Şa'râvî'nin kendi ilim disiplinlerinde otorite olan Zemahşerî, Fahreddin Râzî ve Muhammed Abduh gibi alimlerden övgüyle bahsetmekte ve yer yer onların görüşlerine yer vermektedir. Her ne kadar tefsirinde doğrudan Hasan el-Benna'ya atıfta bulunmamışsa da diğer bazı kaynaklarda tespit ettiğimiz kadarıyla onun önemli bir şahsiyet olduğundan övgüyle söz etmektedir. Yine tefsirde aksiyon yönüyle bilinen Seyyid Kutub'un bazı yorumlarını överek aktarmaktadır.

⁵⁸ Şa'râvî, *Tefsiru'ş-Şa'râvî*, 17/10729.

⁵⁹ Şa'râvî, *Tefsir'u cüz-i â'mme* (Kahire: Daru'r-Râyye, 2008), 575.

⁶⁰ Şa'râvî, *Tefsiru'ş-Şa'râvî*, 4/2015

⁶¹ Şa'râvî, *Tefsiru'ş-Şa'râvî*, 3/1743.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s): Abdurrahman Yapar

Finansman / Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler. / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Âllâvî, el-î'd. *et-Tefkîrû'l-lügâvî i'nde eş-Şeyh Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî*. Cezayir: Camia'tu Muhammed Hâyder Biskre, Doktora Tezi, 2015.
- Baz, Muhammed. *Muhâkemâtu's-Şa'râvî*. Mısır: Medbuli Sağır, Birinci Baskı., 1997.
- Burhânî, Muhammed Hîşam. "eş-Şa'râvî (Muhammed Mütevellî)". *el-Mevsû'âtu'l-Arabîyye (Encyclopedi)*. 11/710. Dımışk, 1981.
- Demiryorgan, Zeynep. *Şa'râvî Tefsirinde Belâgat İlmi ve Kur'an'ın İ'câzı*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Görgün, Hilal. "Şa'râvî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 38/350. İstanbul: TDV, 2010.
- Hamad, Hüseyin Mustafa. *Şa'râvî Tefsirinde Kadın*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi, Basılmamış Yüksek L. Tezi, 2017.
- Kâfî, Mansûr. "eş-Şeyh Muhammed el-Mütevellî eş-Şa'râvî ve menhecühü fi't-tefsir". *Mecelletü Küliyeti'l-ulûmî'l-İslamî (Sırat)* 12 (2006), 112-154.
- Muhammed, Mukaddim. *Menhecu's-Şa'râvî fi tefsiri'l-Kur'an*. Cezayir: Camia'tu Vahran Kısmu Hadarati'l-İslamiyye, 2013.
- Said Ebu'l-Ayneyn. *Ene min sülaleti ehli'l-Beyti*. yrz., trz.
- Said Ebu'l-Ayneyn. *eş-Şa'râvî ellezî la ne'rifuhu*. Kahire, 1995.
- Saydem, İbrahim İsa İbrahim. *Menhecu's-Şa'râvî fi't-tefsir*. Gazze: el-Cami'atu'l-İslamiyye-Gazze, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Tefsir'u cüz-i âmme*. Kahire: Dâru'r-Râyye, 2008.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Tefsiru's-Şa'râvî*. 25 Cilt. Kahire: Ahbaru'l-Yevm, 1991.
- Tezcan, Tuğrul. *Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî'nin 'nin Hayatı ve Tefsir Anlayışı*. Ankara: AÜ SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Yalçın, Hamdi. *Kur'an ve Bilim Işığında Allah'ın Varlığının Temellendirilmesi-Şa'râvî Örneği*. Ankara: Fecir Yayınları, Birinci., 2023.
- Zeki, Coşkun. "Şeyh Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî'nin Hayatı, Ölüm ve Eseri Üzerine Bir Değerlendirme". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (2018), 79-88.